

**ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ
У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ**

Р.Б. Прилуцький

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Не зважаючи на численні декларації з боку української влади про необхідність модернізації й інтенсифікації національної економіки суттєвих зрушень щодо цього не відбувається. Більш того, реальний економічний стан країни свідчить про стійку динаміку деградації національної економіки [1, с. 236].

Про серйозні проблеми в організаційному забезпеченні економічного розвитку України свідчать стабільно низькі позиції в рейтингу конкурентоспроможності, який щорічно розраховується і оприлюднюється Всесвітнім економічним форумом (ВЕФ). За Глобальним звітом конкурентоспроможності (Global Competitiveness Report) Україна займала останніми роками місця: 2005/2006 р. – 84-е зі 117 країн; 2006/2007 р. – 78-е зі 125 країн; 2007/2008 р. – 73-е зі 131 країни; 2008/2009 р. – 72-е зі 134 країн; 2009/2010 р. – 82-е зі 133 країн; 2010/2011 р. – 89-е зі 139 країн; 2011/2012 р. – 82-е зі 142 країн; 2012/2013 р. – 73-е зі 144 країн.

У 2006 р. за індексом глобальної конкурентоспроможності 125 країн світу були поділені на три групи відповідно до рівня їхнього розвитку: 1) країни «початкової» стадії розвитку; 2) країни, що перебувають на стадії ефективного розвитку; 3) країни, що вийшли на стадію інноваційного розвитку. Україна віднесена до «початкової» стадії розвитку, де її партнерами є ще 46 країн, серед яких – самі бідні пострадянські республіки, а також країни Африки, Азії, Латинської Америки. В основі такого регресу – ріст «системного відриву» української економіки від економік провідних країн через несумісність технологій, низьку здатність до інвестицій і нововведень, структурно-галузеву й інституціональну несумісність, а також значний рівень корумпованості влади [2, с. 350–360].

Українську економіку не можуть оминати також і проблеми, що будуть незмінно наростати у зв'язку з усе більшим обмеженням ресурсів та глобальними змінами клімату на планеті [3]. За таких умов для України достатньо реальною є загроза втрати суверенітету і навіть територіальної цілісності.

Зрозуміло, що для запобігання цьому Україна повинна якомога швидше здійснити рішучі і насправді революційно-реформаторські дії щодо перефор-

матування національної економіки з метою переведення її на новий іноваційно-технологічний рівень і відповідної реструктуризації. Цього вимагають й амбітні плани теперішньої української влади увести країну в число найбільш розвинених країн, лідерів посткризового світу [4, с. 159–160].

З нашої точки зору, у даному процесі визначальну роль може і повинне відігравати право. У літературі вирізняється двояка цінність права — інструментальна і власна. Якщо не йти далі розглядання права як регулятора суспільних відносин, то його місія в суспільстві полягає насамперед в інструментальній цінності, тобто цінності «інструменту», «засобу» вирішення завдань з різних сторін життя суспільства — економічної, політичної, культурної [5, с. 344–345]. З цього боку об'єктивне право з'являється як інструмент (механізм) реалізації й забезпечення відтворення даної суспільної системи, її стійкого стану у стабільному вигляді, що безупинно функціонує у часі. У відтворенні даної системи, зрозуміло, є великий внесок й інших підрозділів культури. Але в людській культурі немає іншого інструмента, крім права, який би забезпечував це відтворення з інформаційно-організаційної сторони притому на загальній, твердій, постійній основі, що безупинно функціонує у часі, й найважливішим компонентом якої є той або інший рівень активності учасників суспільних відносин [5, с. 316].

І хоча інструментальний підхід як прояв реалістичної концепції права зазнавав достатньо вагомої критики зі сторони представників інших концепцій права [6, с. 93], не використовувати дану особливість (цінність) права було б, безумовно, не розумним.

Інструментальний підхід не може не передбачати відповідного правового механізму реалізації цієї цінності права. Розглядаючи позитивне право через призму інструментального підходу, не можна не помітити, що воно буквально «виткане» з безлічі конкретних правових механізмів, покликаних «працювати» на досягнення тих або інших цілей правової політики [7, с. 14].

Цілком природно, що відповідні правові механізми можуть й повинні бути задіяними як для забезпечення розвитку національної економіки у цілому, так і для її окремих структурних складових. Проте реальний стан української економіки свідчить про те, що законодавець майже не враховує інструментальний аспект правових конструкцій. Уся історія незалежної України сповнена численними помилками і невдачами правотворчих структур у справі «побудови» правових механізмів у першу чергу в економічній сфері.

Не останню роль у цьому відіграє, безумовно, і недостатній рівень теоретичних досліджень. Слід погодитись з тим, що термін «механізм» (у різних варіаціях) у більшості сучасних наукових досліджень використовується без достатнього опрацювання понятійного апарату, коли характеристика механізму використовується як щось саме собою зрозуміле, тобто в якості формально-логічного прийому й не завжди спричиняє відповідний методологічний ухил дослідження. Понятійний же апарат має принципове значення і, як певна система, вимагає системного аналізу. Це означає, по-перше, наявність структурно-функціональних зв'язків елементів системи; по-друге, наявність прямих і зворотних зв'язків між елементами системи [8, с. 132].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Не зважаючи на те, що родове поняття «механізм» у правовій й економічній літературі має достатньо широке застосування [9], питання правових механізмів у вітчизняній правовій науці можна вважати не дослідженим, у тому числі й у господарському праві. Для правової науки України більш характерними є дослідження категорії «механізм правового регулювання» та його окремих елементів [10], а для науки господарського права й економічних наук — категорії «господарський механізм» [11]. Достатньо широко використовується й поняття «господарсько-правовий механізм» без докладного, проте, аналізу його правової природи та змісту [12] або знову ж таки у сенсі механізму правового регулювання [8; 13].

Що стосується нині відомого нам іноземного досвіду, то можна послатись на вже цитовану роботу російського вченого — представника науки теорії права (правознавства) — К.В. Шундікова, у якій «автор робить спробу формування основ нового наукового поняття — «правовий механізм», зміст й обсяг якого не тотожні раніше сформованим в правознавстві понятійним конструкціям (механізм правового регулювання, механізм дії права, механізм реалізації права та ін.) [7, с. 13–14].

Відсутність в теорії господарського права спеціальних наукових розробок і, разом з тим, перспективність використання категорії «правовий механізм» обумовлює актуальність ґрунтовних наукових досліджень у цьому напрямку як з теоретичної, так і практичної точок зору.

Мета статті полягає у тому, щоб проаналізувати наявні нині в теорії господарського права напрямки досліджень, пов'язаних з використанням категорії «механізм», виявити їх зв'язок з поняттям «правовий механізм» й обґрунтувати необхідність розробки теорії останнього.

Основні результати дослідження. Термін «економіка» (від гр. *oikonomike*, букв. — мистецтво ведення домашнього господарства) розуміється як: 1) сукупність суспільних відносин у сфері виробництва, обміну й розподілу продукції; 2) народне господарство даної країни або його частина, що включає певні галузі й види виробництва; 3) економічна наука, що вивчає ту або іншу галузь господарства, господарства регіону (економіка промисловості, економіка торгівлі та ін.) [14, с. 121; 15, с. 1543]. У свою чергу національна економічна система — це сукупність економічних відносин, інституцій, економічних укладів, конкретних форм організації економіки та управління певної держави, яка відображає особливості властивих країні економічних та неекономічних факторів (природно-кліматичних, географічних, історичних, соціокультурних тощо) [1, с. 274].

Виходячи з цих визначень стає зрозумілим, наскільки складним саме організаційно і у той же час відповідальним є процес пізнання і формування конкретного правового механізму забезпечення ефективного розвитку економіки країни. Достатньо проблемним також виглядає можливість забезпечення даної мети за рахунок використання виключно правових засобів (інструментів).

У зв'язку з цим зрозумілою є постійна увага як юристів, так і економістів до питання про взаємозв'язок економіки й права. Як влучно сказав французький вчений-правник Жюльєн де ла Моранд'єр, даремною є праця юриста, якщо

норми, які він установлює або застосовує, суперечать науковим даним політичної економії [16, с. 34].

Усі існуючі концепції базуються на одній з наступних моделей взаємодії права й економіки: (1) економіка визначає право (або, застосовуючи марксистську термінологію, вони співвідносяться як базис і надбудова); (2) першість віддається праву перед економікою й (3) право й економіка розглядаються як взаємно діючі, що взаємно впливають один на одного. Аналіз робіт сучасних авторів приводить до висновку про те, що в цей час загально визнаною є третя модель [17].

У юридичній літературі часто вживаються поняття «економіко-правові методи», «економіко-правовий підхід». Як зазначав академік В.К. Мамутов, економіко-правовий підхід, по-перше, дозволяє здійснювати дослідження правового регулювання відносин у сфері господарювання на стику економіки і права, що характеризує його як комплексний підхід. По-друге, економіко-правовий підхід — це системний підхід. Системність проявляється, з одного боку, у тому, що він забезпечує охоплення як єдиного цілого, усієї сукупності правових відносин, що відповідають предмету економіки, її організації, функціонуванню й розвитку, з іншого боку, — у тому плані, що юридичні дослідження проводяться на базі економічних, і вирішення правових завдань розглядається в контексті вирішення економічних проблем [18, с. 18].

За влучним твердженням Г.Л. Знаменського, найбільш характерна риса господарського права, що відрізняє його від інших галузей права, полягає у найбільшій мірі близькості до економіки (базису), безпосередньому залученні в систему її функціонування. Отже, господарське право, залишаючись частиною надбудови, виступає одночасно в якості необхідного елемента економічної системи [18, с. 19].

Проявом економіко-правового підходу стали правові дослідження проблем співвідношення права і господарського механізму.

Категорія «господарський механізм» у правовій та економічній літературі має достатньо широке застосування. Найбільш інтенсивні дослідження господарського механізму припадають на 80-ті роки минулого століття [19; 20]. Проте і сьогодні можна з впевненістю говорити про відсутність більш-менш загально визнаного і, головне, зрозумілого визначення цього поняття.

За визначенням Г.Л. Знаменського, поняття «господарський механізм» указує насамперед на спосіб організації поведінки людей і їх колективів у сфері економіки, спосіб організації суспільного виробництва й праці. Господарський механізм — це ніяк не сама практична діяльність, господарювання; не саме господарське керування, а передумови й способи (методи) даної діяльності й керування... Господарський механізм являє собою сукупність конкретних організаційно-економічних форм, способів і методів господарювання. Кризь нього проходять лінії взаємодії економіки й права, економіки й політики. Господарське право — форма існування господарського механізму. Отже, норми господарського права в господарському механізмі виступають у якості провідного компонента [18, с. 31–32].

Розглядаючи співвідношення понять «господарський механізм» і «механізм господарсько-правового регулювання» автор приходиться до висновку, що господарський механізм займає «серединне» положення у механізмі використання економічних законів, будучи його найважливішим приводом. Що стосується місця правового фактору в розглянутих поняттях, то, на його думку, у господарський механізм насамперед включається господарське право як певна система правових норм. Сюди не можуть увійти господарські правовідносини, оскільки це вже початкова стадія реалізації правових норм. Механізм господарсько-правового регулювання входить у більш широке поняття — механізм використання економічних законів [18, с. 32–33].

Важливо зазначити, що у такому визначенні господарський механізм розглядається як спосіб організації суспільного виробництва. Проте зв'язок господарського механізму з правом не зовсім зрозумілий. З одного боку, автором до нього насамперед включається система господарсько-правових норм і господарське право визнається формою існування господарського механізму, а, з другого, механізм господарсько-правового регулювання поміщається до механізму використання економічних законів без достатньо зрозумілого співвідношенням з господарським механізмом.

В. Паламарчук вважає, що господарський механізм суспільства, незалежно від соціально-політичного ладу є системою організації і економіко-правової регуляції народногосподарської відтворювальної діяльності, що ґрунтується на глибокому пізнанні дії і взаємодії економічних законів, способом (системою способів) ведення господарства у загальносуспільному масштабі з притаманними техніко-економічними й організаційно-економічними та юридичними відносинами й ринковими формами і методами функціонування суспільної економіки. Господарський механізм охоплює різноманітні складові елементи, їх системи, що доповнюють один одного, утворюють окремі підсистеми (блоки), котрі співпрацюють, взаємодіють у цілісній глобальній (народногосподарській) системі. Автор виокремлює такі структурні компоненти (елементи): державне стратегічне управління (стратегічне планування і прогнозування), поточне (індикативне) планування народногосподарської діяльності. На його думку, господарський механізм — це багатоцільове, ієрархічне утворення. Воно має бути об'єктом вивчення цілісної системи різних наук і насамперед економічної, а окремі його сторони з боку права (зокрема, господарського, зобов'язального, фінансового, банківського, комерційного, аграрного, земельного, масового, екологічного та інших його галузей), соціології, психології тощо [21, с. 26–27].

На думку російського вченого-правника Ю.М. Осипова, при визначенні господарського механізму можна зробити вирішальний крок від занадто абстрактного визначення господарського механізму як системи організації суспільного господарства до його більш конкретного й більш змістовного визначення: спочатку як суспільної системи господарюючих суб'єктів, а потім уже, з врахуванням того, що кожний господарюючий суб'єкт має свій механізм господарювання, а також орієнтується на регулюючі його діяльність суспільні господарські інститути (звичаї, правила, закони, адміністративні норми), як суспіль-

ної системи господарюючих суб'єктів із властивими їм механізмами господарювання й властивими всій системі суспільними господарськими інститутами, що регулюють діяльність господарюючих суб'єктів [22, с. 145–146].

Зв'язок господарського механізму з правом відмічається також окремими економістами. Так, Л.І. Абалкін господарський механізм соціалістичного суспільства у самій загальній формі характеризував як спосіб організації суспільного виробництва, із властивими йому формами й методами, економічними стимулами й правовими нормами» [23, с. 10]. М.М. Коробейніков включає до господарського механізму право як сегмент поряд з управлінським та економічним сегментами [24, с. 14].

Разом з тим, у більшості наявних нині економічних визначень господарського механізму право не згадується, наприклад: «Господарський механізм — сукупність економічних структур, інститутів, форм і методів господарювання. Служить ув'язуванню й узгодженню суспільних, групових і приватних інтересів, забезпечує функціонування й розвиток національної економіки» [25].

Аналізуючи існуючі погляди на механізми в економіці А.Ю. Чапленко зазначає високий ступінь їх термінологічної невизначеності, що неприйнятно для об'єктивних наукових досліджень. На його думку, зазначена невизначеність категорії «механізм» не дозволяє сформувати стандартний понятійний апарат, що вносить плутанину в процес формалізації об'єктів, знижує вірогідність економічних досліджень [26].

Велика кількість визначень господарського механізму і явна невизначеність щодо цього питання в економічній науці, з одного боку, свідчать про неймовірну складність цього питання, а, з другого, — викликають зрозумілі сумніви у доцільності подальших правових досліджень у цьому напрямку, хоча з цим погодяться далеко не всі. Так, академік А. Чухно зазначає, що останніми роками категорія «господарський механізм» у наукових виданнях була повністю витіснена категорією «ринковий механізм». Досвід показав, що це є дещо однобічним трактуванням механізму господарювання, бо все зводиться саме до механізму ринку, а економічна роль держави недооцінюється і навіть іноді ігнорується, що неминуче негативно позначається на ефективності господарювання. Усе це потребує поновлення «в правах» категорії «господарський механізм», яка набагато точніше відбиває реалії життя і не допускає однобічного перебільшення якоїсь із сторін, орієнтує теорію і практику на виявлення і послідовну реалізацію науково обґрунтованого співвідношення ринкового і державного регулювання економіки [27, с. 60].

З урахуванням зазначених особливостей господарського механізму російська вчена Н.Ю. Круглова висунула ідею комплексного механізму керування, у якому оптимальним чином сполучаються механізми різної природи. Комплексний механізм керування являє собою сукупність економічних, мотиваційних, організаційних, правових (а в ряді випадків політичних) способів цілеспрямованої взаємодії суб'єктів господарювання (суб'єктів підприємництва, науково-технічного розвитку) і впливу на їхню діяльність інтересів, що забезпечують узгодження, взаємодіючих сторін, об'єктів і суб'єктів керування. Оскільки фактори керування можуть мати економічну, соціальну, організацій-

ну, правову й політичну природу, комплексний механізм керування повинен формуватися як система економічних, мотиваційних, організаційних, правових і політичних механізмів.

До складу комплексного механізму керування автор вводить правовий механізм керування виробничо-господарською організацією, покликаний здійснювати регулювання правовідносин між суб'єктами господарювання. Оскільки ці відносини носять переважно господарський характер, об'єктами регулювання виступають господарські правовідносини. У правовому механізмі вона виділяє чотири групи правових норм:

– систему правових норм, що регулюють способи дії підприємств (внутрішню організаційно-економічну діяльність) і процеси їх організації (створення, реорганізації, ліквідації);

– систему правових норм, що регулюють правовідносини в процесах виробничо-господарської діяльності: при створенні продукції й технології, при розвитку проведення, при виготовленні продукції й наданні послуг, у маркетинговій діяльності;

– систему норм, що регулюють правовідносини між органами державної влади й керування (у межах компетенції кожного рівня) і підприємствами різних організаційно-правових форм;

– систему норм арбітражного розгляду господарських спорів (норми арбітражного процесуального права) [28].

Слід визнати, що, з урахуванням складності об'єкту впливу — економіки чи то національної економічної системи, ідея комплексного механізму керування може мати певне наукове значення. Хоча за своїм об'ємом таке комплексне дослідження запропонованого механізму, як видається, не може мати меж і якоїсь певної галузевої прив'язки. Для цього необхідно створювати якийсь квазі-дослідницький центр, що міг би об'єднати з цією метою представників різних наук. Відповідно сумнівним виглядає й практичне значення такого «механізму механізмів». Тому, мабуть, ця ідея не отримала широкої зацікавленості й підтримки наукової спільноти.

Складність категорії господарського механізму і його взаємообумовленості з правом спонукають представників науки господарського права звертатись до досліджень в межах правових механізмів. При цьому частина досліджень здійснюється в межах концепції механізму правового регулювання (надалі — МПР). Так, механізм правового регулювання підприємницької діяльності у літературі визначається як сукупність правових засобів, за допомогою яких поведінка суб'єктів господарювання приводиться у відповідність до вимог і дозволів, що містяться в нормах права.

З визначення поняття механізму правового регулювання господарської діяльності, на думку авторів, випливає, що це явище комплексне. До його складових відносять такі елементи як: (1) норми права, які є основою механізму правового регулювання господарської діяльності; (2) правові відносини між суб'єктами господарювання, тобто такі, що відбуваються в межах, визначених нормами права; (3) акти реалізації прав і обов'язків — дії суб'єктів господарської діяльності згідно з приписами правових норм [33, с. 18–19].

У спеціальних наукових дослідженнях останніх років достатньо широкого застосування набув термін «господарсько-правовий механізм». Так, Р.Р. Кузьмін під господарсько-правовим механізмом запобігання економічній злочинності і боротьбі з нею розуміє сукупність норм господарського права, які забороняють вчинення корупційних діянь, систему інституцій господарського управління і контролю, які здійснюють управління суб'єктами господарювання, контроль за додержанням встановлених норм права, а також запроваджують заходи господарсько-правової відповідальності у випадку скоєння економічних правопорушень, злочинів. Важливим компонентом господарсько-правового механізму запобігання економічній злочинності є контроль над нею. Цей контроль можна визначити як регламентовану нормами права діяльність державних, муніципальних органів, а також недержавних організацій, спрямовану на запобігання, виявлення й припинення порушення правових норм, що забезпечують нормальне функціонування економічної системи, громадського господарського порядку [34, с. 97].

А.М. Демидова розглядає господарсько-правовий механізм захисту банківської системи від зловживань з боку недобросовісних суб'єктів кредитування формулюючи його як сукупність відповідних правових норм і інституцій [35, с. 169].

В. Полюхович «господарсько-правовий механізм» державного регулювання фондового ринку розглядає як впорядковану нормами господарського права систему взаємозв'язків і взаємодії суб'єктів регулювання (уповноважених органів держави) та об'єктів регулювання (професійних і непрофесійних учасників фондового ринку) з приводу формування правового регулювання, організації обігу фінансових інструментів, створення та визначення умов здійснення всіх видів діяльності, забезпечення захисту прав інвесторів на фондовому ринку, яка функціонує за допомогою спеціальних методів і засобів та у відповідних правових формах, що у підсумку забезпечує ефективну роботу всіх ланок фондового ринку з метою розвитку інвестиційних процесів для розбудови соціально-економічної бази українського суспільства. Структурною основою господарсько-правового механізму є модель державного регулювання фондового ринку.

До основних складових такого господарсько-правового механізму він відносить такі базові для здійснення дослідження поняття, як методи, засоби, форми, суб'єкти, об'єкти, мета та модель державного регулювання [8, с. 133].

А.Г. Бобкова під господарсько-правовим механізмом здійснення рекреаційної діяльності розуміє сукупності способів, засобів впливу на всі її суб'єкти. Структура такого механізму, на її думку, включає: державну підтримку, економічне стимулювання, фінансування, інвестування, кредитування, оподаткування, управління [36, с. 15].

Викладене, як видається, дозволяє зробити однозначний висновок про відсутність, насамперед, методологічно-теоретичного підходу до визначення господарсько-правового механізму.

По-перше, не зрозуміло, чи автори розглядають цей механізм з позицій відомого механізму правового регулювання, чи намагаються формулювати

різновиди якогось нового господарсько-правового механізму. Якщо це так, то потрібно, безумовно, пояснювати, чим відрізняється господарсько-правовий механізм від механізму правового регулювання. У зазначених працях увага на це не звертається взагалі.

По-друге, категорія «правовий механізм», незалежно від приставки, вимагає прив'язувати його до такого поняття як «правові засоби». За визначенням К.В. Шундікова, у самому загальному розумінні «правовий механізм — це об'єктивований на нормативному рівні, системно організований комплекс юридичних засобів, необхідний і достатній для досягнення конкретної мети (сукупності цілей)» [7, с. 15].

У наведених визначеннях під господарсько-правовим механізмом розуміється: сукупність норм, інституції, контроль; система взаємозв'язків і взаємодії суб'єктів регулювання та об'єктів регулювання, методи, засоби, форми, суб'єкти, об'єкти, мета та модель державного регулювання; сукупність способів, засобів впливу, державну підтримку, економічне стимулювання, фінансування, інвестування, кредитування, оподаткування, управління, що, м'яко кажучи, не зовсім відповідає теорії правових засобів. Відповідно проблематичними виглядають твердження авторів, що таке поєднання різних за своєю природою елементів дійсно складає правові механізми, а не є простим поєднанням цих елементів.

Термін «механізм» (від гр. *mēchanē* — знаряддя, спорудження) розуміється як: 1) устрій для передачі й перетворення руху; являє собою систему тіл (ланок механізму), у якій рух одного або декількох тіл (ведучих) викликає рух інших тіл системи; 2) сукупність проміжних станів і процесів, які перетерплює яке-небудь фізичне, хімічне й т.п. явище, наприклад, механізм хімічної реакції, механізм випромінювання [15, с. 404-405] або як: 1) пристрій, який приводить машину або апарат у дію; 2) внутрішня будова, система чого-небудь (механізм виборів, механізм законодавчої реформи); 3) сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне та інше явище (механізм виникнення сну) [37, с. 237].

Характеристика явища або процесу як механізму (у самому широкому змістовому значенні) припускає: по-перше, складність його структурної будови; по-друге, системність, погодженість організації його елементів; по-третє, його здатність до динаміки, до відповідної цілеспрямованої діяльності; у четвертих, його схильність до самокерування (самоуправління) або зовнішнього керування (управління). В організмі має бути також головна ланка (елемент), дія якої викликає рух усіх інших ланок.

Серед характерних ознак правового механізму можна виділи:

1) об'єктивний характер — це особливі конструкції позитивного права (його структурна частина). Конкретний правовий механізм — нормативне відбиття об'єктивних матеріальних і духовних умов життя конкретного соціуму, пануючої парадигми юридичного мислення, його правового менталітету й культури;

2) суб'єктивний аспект: а) будь-які правові конструкції — плід діяльності правотворчих суб'єктів, як носіїв індивідуальної й групової свідомості й

досвіду; б) механізм є таким тільки при його включенні (теоретичному або практичному) у структуру відповідної практики, а також при його постановці в певне співвідношення з метою цієї практики. Ніяка правова норма або інститут самі по собі не мають властивості бути засобом або механізмом досягнення мети. Така характеристика з'являється у них лише тоді, коли суб'єкт сприймає їх інструментально або використовує їх як інструменти;

3) телеологічний (цільовий) аспект). Закономірною властивістю правового механізму, що пояснює його функціональне призначення, є те, що він сконструйований для практичного використання, і, в остаточному підсумку, — для досягнення конкретної мети або декількох цілей. Під певну мету» підбирається необхідний «набір» правового інструментарію;

4) системний характер. Правовий механізм — органічна система, стійкий комплекс взаємозалежних правових інструментів, призначених «працювати» як єдине ціле. Практично значимою характеристикою правового механізму є завершеність інструментальної структури;

5) правові механізми — це особливі конструкції позитивного права, що формалізують певний «набір» юридичних регуляторів (правових засобів), таких як: права, обов'язки, заборони, принципи, презумпції, фікції, строки, процедури, заходи заохочення, відповідальності та ін. Правовий механізм є комплексним юридичним засобом.

У правовому механізмі важливе місце займає організаційна складова, яка є обов'язковою для досягнення мети (цілі), й під яку й створюється конкретний правовий механізм. Досягнення поставленої мети досягається за рахунок певної практичної діяльності. з використанням інструментарію, що закладений у правовому механізмі. А будь-яка людська діяльність, як у свій час доводив родоначальник загальної організаційної науки — тектології — О.О. Богданов, об'єктивно є організуючою або дезорганізуючою. «Механізм — зрозуміла організація, і тільки» [38, с. 69, 99].

Висновки. Проведений аналіз дозволяє зробити наступні висновки.

1. Інструментальна функція права дозволяє використовувати його для формування правових механізмів з метою досягнення відповідної мети (цілі) — від загального до окремих механізмів досягнення проміжних цілей правового регулювання суспільних відносин, у тому числі у сфері економіки.

2. У господарському праві нині немає розробленої теорії правового механізму забезпечення економічного розвитку держави, його поняття, структури, співвідношення з поняттям «механізм правового регулювання» тощо.

Загальним недоліком усіх спроб вчених сформулювати поняття «господарсько-правовий механізм» у зв'язку з дослідженнями окремих господарсько-правових проблем є те, що вони (спроби) не мають єдиного обґрунтованого методологічного підходу до розуміння цієї категорії.

3. Аналіз наукових досліджень, що провадяться протягом останніх 5–6 років у сфері правового забезпечення економіки країни, свідчать не тільки про інтерес до категорій «правовий механізм» і, зокрема, «господарсько-правовий механізм», але й значну перспективність комплексного дослідження й розробки теорії цього механізму. За умови використання переважно господар-

сько-правового підходу до таких досліджень й відповідно господарсько-правових засобів цілком допустимим й обґрунтованим є використання поняття «господарсько-правовий механізм».

З урахуванням сучасного стану економіки України, обмежених ресурсів й можливих глобальних змін клімату на планеті відправним фактором у розробках і формуванні господарсько-правового механізму має стати, на наш погляд, мета такого механізму — забезпечення прискореного інноваційного розвитку економічної системи України й інтегрованості її у світову економіку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Гражевська Н.І.* Еволюція сучасних економічних систем [Текст]: навч. посіб. / Н.І. Гражевська. — К. : Знання, 2011. — 286 с.

2. *Шнытко А.С.* Экономические войны: истоки, формы, цели, проблемы, перспективы / А.С. Шнытко. — К. : Генеза, 2007. — 376 с.

3. *Прилуцький Р.Б.* Особливості правового регулювання відносин у сфері господарювання в умовах обмежених ресурсів планети та глобальних змін клімату (постановка проблеми) / Р.Б. Прилуцький // Актуальні проблеми цивільного та господарського права. — 2010. — № 3 (22). — С. 49–54.

4. *Янукович В.Ф.* Виступ Глави держави під час 9-ї Ялтинської щорічної зустрічі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://www.president.gov.ua/news/25344.html>

5. *Алексеев С.С.* Право: азбука — теорія — філософія: Опыт комплексного исследования [Текст] / С.С. Алексеев. — М. : «Статут», 1999. — 712 с.

6. *Таманага Браян.* Верховенство права: історія, політика, теорія [Текст] / Перекл. з англ. А. Ішенка / Браян Таманага. — К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. — 208 с.

7. *Шундиков К.В.* Правовые механизмы: основы теории [Текст] / К.В. Шундиков // Государство и право. — 2006. — № 12. — С. 12–21.

8. *Полюхович В.* Характеристика та зміст господарсько-правового механізму державного регулювання фондового ринку України [Текст] / В. Полюхович // Підприємництво, господарство і право. — 2011. — № 5 (185). — С. 132–134.

9. Див., напр.: *Алексеев С.С.* Механизм правового регулирования в социалистическом государстве / С.С. Алексеев. — М. : Издательство «Юридическая литература», 1966. — 186 с.; *Бобылев А.И.* Механизм правового воздействия на общественные отношения [Текст] / А.И. Бобылев // Государство и право. — 1999. — № 5. — С. 104–109; *Гриценко А.* Механізм валютної трансмісії: інституційно-поведінковий підхід / А. Гриценко, Т. Унковська // Вісник Національного банку України. — 2007. — № 11. — С. 8–12; *Гуриев С.* Экономический механизм сырьевой модели развития / С. Гуриев, А. Плеханов, К. Сонин // Вопросы экономики. — 2010. — № 3. — С. 4–23; *Кармазіна К.* Механізм взаємодії джерел континентального права / К. Кармазіна // Право України. — 2008. — № 10. — С. 92–97; *Шереметьєва О.* Поняття і сутність правового механізму управління валютними ризиками / О. Шереметьєва // Право України. — 2004. — № 4. — С. 70–72 та ін.

10. Див., напр.: *Волинка К.Г.* Теорія держави і права: Навч. посіб. / К.Г. Волинка — К. : МАУП, 2003. — 240 с. — С. 103–108; Загальна теорія держави і права: Навч. посіб. / [А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.]; за ред. В.В. Копейчикова. — Стер. вид. — К. : Юрінком Інтер, 2001. — С. 220–221;

Митрофанов І. Поняття та складові початкового етапу механізму правореалізації / І. Митрофанов, Т. Гайкова // Юридична Україна. — 2007. — №12. — С. 15–20; Спаський А. Категорія «правовий режим»: ознаки та поняття [Текст] / А. Спаський // Право України. — 2008. — № 7. — С. 13–16 та ін.

11. Див., напр.: *Братусь С.Н.* Право и хозяйственный механизм / С.Н. Братусь // Правоведение. — 1983. — № 4. — С. 29–37; Советское законодательство и хозяйственный механизм / [С.Н. Братусь, Л.В. Бричко, А.Б. Венгеров, В.В. Глазырин, Н.И. Клейн, М.Г. Масевич, А.Ф. Ноздрачев, И.Н. Петров, В.А. Рахмилович, А.И. Ставцева, И.Д. Тиновицкая]. — М. : Юрид. лит., 1984. — 272 с.; *Мельник Л.Ю.* Зміст та складові господарського механізму у ринковій економіці / Л.Ю. Мельник, А.П. Макаренко // Інвестиції: практика та досвід. — 2007. — № 24. — С. 10-12; *Паламарчук В.* Господарський механізм — підсистема державного регулювання економіки [Текст] / В. Паламарчук // Право України. — 2001. — № 10. — С. 25–29 та ін.

12. *Коростей В.* Господарсько-правовий механізм трансформації України / В. Коростей // Право України. — 2002. — № 10. — С. 93–96; *Кузьмін Р.Р.* Господарсько-правовий механізм декриміналізації економіки України: монографія / Р.Р. Кузьмін. — К. : НАВС, 2011. — 374 с.

13. *Полюхович В.* Застосування системного аналізу при дослідженні господарсько-правового механізму державного регулювання фондового ринку України / В. Полюхович // Юридична Україна. — 2011. — № 4. — С. 78–81.

14. *Івченко А.О.* Тлумачний словник української мови / А.О. Івченко; худож. оформлювач С.А. П'яtkова. — Харків : Фоліо, 2002. — 540 с. — (Б-ка державної мови).

15. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А. М. Прохоров; редкол.: А.А. Гусев, и др. Изд. 4-е. — М. : Сов. энциклопедия», 1987. — 1600 с., ил.

16. *Де ла Морандьер Жюллио.* Гражданское право Франции: В 3-х т. т. 1. / Жюллио де ла Морандьер; Пер. с фр. Е.А. Флейшиц. — М. : Изд-во иностранной литературы, 1958. — С. 34.

17. *Мансуров Г.З.* Экономика и право: некоторые проблемы соотношения и взаимодействия / Г.З. Мансуров. [Электронный ресурс]. — Ресурс доступа: <http://group-global.org/publication/view/257>

18. *Мамутов В.К.* Экономико-правовой подход к исследованию проблем управления общественным производством // Экономико-правовые проблемы совершенствования хозяйственного механизма. — М. : Институт государства и права Академии наук СССР, 1984. — С. 18.

19. *Знаменский Г.Л.* Хозяйственный механизм и право / Г.Л. Знаменский; АН УССР, Ин-т экономики пром-сти; Отв. ред. В.К. Мамутов. — К. : Наукова думка, 1988. — 160 с.

20. Див., напр.: *Абалкин Л.И.* Хозяйственный механизм развитого социалистического общества / Л.И. Абалкин. — М. : Мысль, 1973. — 263 с.; *Бунич П.Г.* Хозяйственный механизм развитого социализма (Сущность, структура, проблемы и перспективы) / П.Г. Бунич. — М. : Наука, 1980. — 351 с.; Хозяйственный механизм общественных формаций / Под общ. ред. Л.И. Абалкина. — М. : Мысль, 1986. — 269 с.

21. *Паламарчук В.* Господарський механізм — підсистема державного регулювання економіки / В. Паламарчук // Право України. — 2001. — № 10. — С. 25–29.

22. *Осипов Ю.М.* Опыт философии хозяйства / Ю.М. Осипов. — М. : Изд-во МГУ, 1990. — 382 с.

23. *Абалкин Л.И.* Хозяйственный механизм развитого социалистического общества [Текст] / Л.И. Абалкин. — М. : Мысль, 1973. — 263 с.

24. Коробейников М.М. Совершенствование хозяйственного механизма в АПК России / М.М. Коробейников // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих отраслей. — 2000. — № 2. — С. 12–16.
25. Экономический словарь [Электронный ресурс]. — Ресурс доступу: http://abc.informbureau.com/html/oicssenoaiiue_iaoaieci.html
26. Чапленко А.Ю. О неопределенности термина «механизм» в экономических исследованиях / А.Ю. Чапленко. [Электронный ресурс]. — Ресурс доступу: <http://www.kapital-rus.ru/articles/article/176697>
27. Чухно А. Господарський механізм та шляхи його вдосконалення на сучасному етапі [Текст] / А Чухно // Економіка України. — 2007. — № 3. — С. 60–67.
28. Круглова Н.Ю. Хозяйственное право. Учебное пособие. 2-е изд. / Н.Ю. Круглова. — М. : Изд-во РДЛ, 2001. [Электронный ресурс]. — Ресурс доступу: <http://www.bibliotekar.ru/hozyaustvennoe-pravo/2.htm>
29. Алексеев С.С. Общая теория права: В 2-х т. — Т. II / С.С. Алексеев — М. : Юрид. лит., 1982. — 360 с.
30. Алексеев С.С. Государство и право: Учеб. пособие / С.С. Алексеев. — М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. — 152 с.
31. Темнов Е.И. Теория государства и права: Учебное пособие для вузов / Е.И. Темнов. — М. : Изд-во «Экзамен», 2004. — 320 с.
32. Кудрявцев В.Н. Право: развитие общего понятия / В.Н. Кудрявцев, А.М. Васильев // Советское государство и право. — 1985. — № 7. — С. 3–13.
33. Господарське право України: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [М.К. Галантич, С.М. Грудницька, О.М. Міхатуліна та ін.] — К. : МАУП, 2005. — 424 с. — Бібліогр.: с. 417–419.
34. Кузьмін Р.Р. Контроль як складова господарсько-правового механізму запобігання економічній злочинності і боротьби з нею / Р.Р. Кузьмін // Наше право. — № 2. — ч. 2. — 2011. — С. 97–100.
35. Демидова А.М. Про системний підхід до захисту банків від загроз їх безпеці [Текст] / А.М. Демидова // Юридична наука. — 2011. — № 3. — С. 168–172.
36. Бобкова А.Г. Правове забезпечення рекреаційної діяльності: автореф. д-ра юрид. наук: 12.00.04 / А.Г. Бобкова; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. — К., 2001. — 21 с.
37. Словарь иностранных слов / Под ред. И.В. Лехина, С.М. Локшиной, Ф.Н. Петрова (главный редактор) и Л.С. Шаумяна. — Изд. 6-ое, переработанное и доп. — М. : Изд-во «Советская энциклопедия», 1964. — 784 с.
38. Богданов А.А. Тектология: (Всеобщая организационная наука). В 2-х кн.: Кн. 1. / Редкол. Л.И. Абалкин (отв. ред.) и др. / Отд-ние экономики АН СССР. Ин-т экономики АН СССР / А.А. Богданов. — М. : Экономика, 1989. — 304 с. — (Экон. наследие).

Прилуцький Р.Б. Правові механізми у сфері господарювання

У статті розглянуто механізми, що досліджуються у сфері господарювання, зокрема господарський механізм, механізм господарсько-правового регулювання, господарсько-правовий механізм. Відмічено відсутність теорії правових механізмів у господарському праві, необхідність і перспективність розробки теорії господарсько-правового механізму з метою забезпечення прискореного інноваційного розвитку економічної системи України.

Ключові слова: інструментальна теорія права, правовий механізм, господарський механізм, механізм правового регулювання, господарсько-правовий механізм, правові засоби, економіка.

Прилуцкий Р.В. Правовые механизмы в сфере хозяйствования

В статье рассмотрены механизмы, которые исследуются в сфере хозяйствования, в том числе хозяйственный механизм, механизм хозяйственно-правового регулирования, хозяйственно-правовой механизм. Отмечены отсутствие теории правовых механизмов в хозяйственном праве, необходимость и перспективность разработки теории хозяйственно-правового механизма с целью обеспечения ускоренного инновационного развития экономической системы Украины.

Ключевые слова: инструментальная теория права, правовой механизм, хозяйственный механизм, механизм хозяйственно-правового регулирования, хозяйственно-правовой механизм, правовые средства, экономика.

Prylutskiy R.V. Legal mechanisms in the sphere of management

Mechanisms that is investigated in the field of management are considered in the article, including, commercial mechanism, mechanism of the commercial-legal regulation, commercial-legal mechanism. Marked absence of theory of legal mechanisms in an commercial right, necessity and perspective of development of theory commercial-legal mechanism with the purpose of providing of speed-up innovative development of the economic system of Ukraine.

Keywords: instrumental theory of right, legal mechanism, commercial (economic) mechanism, mechanism of the commercial-legal regulation, commercial-legal mechanism, legal facilities, economy.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2013.